

EUGENI D'ORS A VILANOVA I LA GELTRÚ Aproximació al retorn de Xènius a les arrels

FRANCESC-MARC ÀLVARO I VIDAL

Falta un any perquè s'acabi la segona guerra mundial i Eugeni d'Ors, intel·lectual de gran influència en l'Espanya del nou règim, descobreix l'ermita de Sant Cristòfor de Vilanova i la Geltrú. El filòsof convertirà aquest lloc en el refugi dels darrers anys de la seva vida i davant el mar convocarà importants figures de l'època, personatges famosos i amics. Al redós del paisatge, el vell Xènius funda l'«Acadèmia del Faro de Sant Cristóbal» i escriu, amb ploma espanyola i nostàlgia catalana, unes cròniques des de l'ermita. Queden lluny els enfrontaments amb els polítics catalans de primers de segle, i el que fou capdavanter dels noucentistes pren el Penedès com a metàfora de Catalunya en el seu assaig de retorn a l'origen. Però ja és massa tard i un dia encara suau de la tardor de 1954 l'escriptor es mor. Des de llavors, només el cementiri de Vilafranca guarda el secret del retrobament entre la memòria i la matèria.

EUGENI D'ORS A VILANOVA I LA GELTRÚ

El 25 de setembre de 1954 moria, a la casa adossada a l'ermita de Sant Cristòfor, davant la mar de Vilanova i la Geltrú, l'escriptor, filòsof i periodista Eugeni d'Ors a l'edat de setanta-dos anys, dos dies abans de fer-ne setanta-tres.

El vell pensador, políticament polèmic i personalment contradictori, va viure els darrers anys de la seva existència intentant d'assajar el retrobament amb la terra d'origen. En aquest sentit, l'ermita de Sant Cristòfor esdevé el refugi privilegiat des del qual Ors sembla voler reconciliar-se amb el paisatge, sobretot, i amb la gent que parla la llengua de la seva joventut, tan allunyat tot plegat des que l'any 1920 decideix abandonar Catalunya i escriure en espanyol. Aquesta separació es consolidarà quan Xènius passi a viure a Madrid a partir de 1923, arran dels seus anteriors enfrontaments i de les seves actituds amb els polítics que governen les institucions del país, aspecte important que escapa emperò de la pretensió d'aquest treball. El séc encara serà més traumàtic després de la guerra civil, que va posar en evidència un Ors arrengrerat i compromès amb el govern de Burgos.

Eugeni d'Ors va descobrir el lloc, en trobar-se de pas per la vila, segons sembla, en viatge a Sitges per visitar el seu amic Gustau Gili. El filòsof és possible que es deturés a la platja de Vilanova per arribar-se a veure el doctor Ferrerons i la seva esposa Rosario de Velasco, matrimoni al qual coneixia.⁽¹⁾

Des de la banda de Sant Cristòfor no era difícil llavors gaudir de la panoràmica de la ciutat i la mar. Aquell mateix 1944, l'escriptor va

comprar el terreny i la casa que tenia adossada l'ermita. El seu fill Víctor, que és arquitecte, va dirigir la reforma general de l'habitatge, que va quedar, gairebé, com a nova. Hi hagué una certa inauguració oficial de l'habitatge dos anys més tard. La primera idea d'Eugeni d'Ors, segons el seu biògraf Enric Jardí, fou d'utilitzar la casa per passar-hi les vacances de Setmana Santa i d'estiu i algunes de Nadal.⁽²⁾

VISITES DE NOTABLES I DE VILANOVINS

Nicolau Barquet fou el periodista i escriptor vilanoví que va tractar més assíduament que d'altres convilatans seus el vell Xènius. Fruit d'aquesta relació és un llibre⁽³⁾ que presenta una miscel·lània descriptiva d'actes i visites a Sant Cristòfor.

El text, que retrata molt bé l'època en què fou escrit, sense proposar-s'ho, gràcies a la sintaxi que traspua, és un compendi d'episodis anecdòtics i denota una apologia un xic reverencial del personatge. En Barquet, prototipus de l'home il·lustrat d'una Vilanova de postguerra que cercava models culturals en un segle XIX idealitzat, ens parla del "maestro" amb una admiració inequívocament localista, no per això menys sincera. El llibre, malgrat tot, té un interès documental considerable, si més no per apuntar-nos el tipus de vida, d'activitats i de contactes de qui fou en altre moment el promotor del Noucentisme.

Així sabem que, tot i buscar un cert aïllament, el voluminós Ors d'aquells dies rebia força gent a la casa de Sant Cristòfor. Des de figures destacades de l'època fins a modestos vilanovins que volien conèixer de prop "aquell home tan savi".

Consignem l'estada al refugi vilanoví del filòsof de l'actriu Conchita Montes, el dramaturg Edgar Neville, els toreros Martín Vázquez, Bienvenida, Dominguín i Domingo Ortega, l'ex-canceller del règim i cunyat del Generalísimo, Ramón Serrano Suñer, l'intel·lectual que va evolucionar des del falangisme fins a l'oposició democràtica, Dionisio Ridruejo, donya Carmen Muñoz Roca Tallada que era comtessa de Yebes, el jurista i crític d'art Cesáreo Rodríguez Aguilera, l'arquitecte Oriol Bohigas, l'escriptor Àngel Zúñiga, monsenyor Mircea, bisbe dels refugiats romanesos. De segur que van ser molts més els que van conversar amb Ors davant la platja del far.

Hi ha una visita que mereix menció a part. La que va fer l'escriptor

D'Ors. Pastel de B. Lázaro.

Josep M. de Sagarra a instàncies de la seva muller, que l'acompanyava. Dues concepcions del país i del compromís de l'escriptor amb l'entorn es retrobaven al cap de més de trenta anys. Segons la ploma de Barquet la reunió fou emotiva.

En principi, no sembla que haguessin estat molts els vilanovins que van trucar a la porta de la casa de Sant Cristòfor; la relació del pare de La Ben Plantada amb la ciutat no ens apareix com excessivament fluida. Això no obstant, alguns artistes i ciutadans de renom hi van accedir.

El pintor i xilògraf Enric-Cristòfor Ricart va estar a la casa de l'Ors. Recordem que l'artista vilanoví havia il·lustrat, l'any 1936, una edició de les noces d'argent de *La Ben Plantada*. Un altre pintor, Alexandre de Cabanyes, també va ser rebut pel glosador, igualment com Martí Torrents.

Deis notables locals, en Barquet cita Salvador Samà, el marquès de Vilanova, i el doctor Manuel Echevarría.

Un home del poble i d'esquerres, interessat per l'art i totes les manifestacions culturals va anar sovint al racó del sever pensador. Jaume Bertran, el "ferrer de mar", era aquest vilanoví que va rebre les deferències de l'intel·lectual. Així ho explicava: "Quan em trobo el fill gran de l'Eugeni d'Ors em comenta que una de les coses per les quals sent gran admiració pel seu pare és, precisament, pel tracte que sempre m'havia donat, que demostrava una gran sensibilitat."⁽⁴⁾

Un cas curiós és el de Joan Vallès, durant molts anys comentarista a les planes de la premsa local. Vallès va guanyar, l'any 1952, amb una poesia en català la Flor Natural en uns Jocs Florals que llavors organitzava l'empresa Pirelli, amb motiu del cinquantenari del seu establiment a Vilanova. Constava com a mantenidor de l'acte Eugeni d'Ors, que finalment no va poder assistir-hi a causa d'una malaltia. Dies més tard, el jove Joan Vallès fou convidat a Sant Cristòfor, visita que va tenir continuïtat. L'escriptor va dedicar a l'incipient poeta una postal amb l'efigie del seu admirat Goethe.⁽⁵⁾

La relació d'Eugeni d'Ors amb les altes instàncies del govern municipal vilanoví de l'època ha donat peu a una llegenda sucosa de conflictes i picabaralles més o menys explícites. És un punt que reclama un estudi detallat més enllà d'anècdotes com aquella que té per desencadenant la intenció del poblador de Sant Cristòfor d'obrir una finestra entre la casa i l'ermita per poder escoltar missa des del llit. No serà gratuït que citem aquí el fragment d'un article que va publicar Ors a "La Vanguardia" l'estiu de 1947: "...También, aunque sea a escala, abrigo mucha aprensión acerca de Villanueva y Geltrú, donde un Ángel dorado coronaba la torre de la iglesia arciprestal, sin que, distraídos en mil empresas falsamente urbanizadoras, los hijos del lugar se den gran prisa en deshacer el satánico entuerto".⁽⁶⁾

L'ACADÈMIA DEL MESTRE, UN PUNT DE TROBADA

Sota l'esguard del far va reunir Eugeni d'Ors —especialment a l'estiu— força amics de Barcelona. Per aglutinar aquest col·lectiu, diguem-ne, d'admiradors incondicionals va constituir, el 10 de setembre

Exterior de l'ermita de Sant Cristòfor entorn de la qual es va constituir l'anomenada "Academia del Faro de San Cristóbal".

de 1946, l'anomenada "Academia del Faro de San Cristóbal". De fet, aquesta tertúlia aplegà els coneguts més propers dels seus darrers anys, els orsians que l'havien conegut i reconegut com l'escriptor espanyol que creava a la seva torre d'ivori.

En l'acte fundacional de la particular acadèmia van prendre part diverses personalitats del terreny cultural: el físic Miquel Masriera, el psiquiatra introductor de Freud i la psicoanàlisi a l'Estat, doctor Ramon Sarró, l'escultor Frederic Marés (que anys més tard seria president del cenacle), el professor de química doctor Baltà, el musicòleg Alberto Par i la filòloga vilafranquina Ana M. Saavedra.

Aquella singular institució, a cavall de la reunió domèstica i de la classe magistral protagonitzada per l'autor del "Glosari" i d'altres "glosaris", es proposava com a camp de treball la "síntesis de la cultura", segons refereix Guillermo Díaz-Plaja.⁽⁷⁾ Aquesta síntesi havia de produir-se a través de la investigació de les interrelacions entre els diversos camps de l'activitat cultural. No podíem esperar una ambició més modesta en una instància que oficialment fou batejada amb l'ampul·lós nom —tant del gust del Xènius passat per la purpurina del nou "imperi"— d'«Academia Breve de Ciencia del Faro de San Cristóbal».

Aquesta «Acadèmia», després de la mort del seu guia, va editar, l'any 1968, un llibre d'«Homenaje a Eugenio d'Ors» i ha estat la plataforma que ha promogut el record vers l'escriptor durant anys, principalment a Catalunya. Els seus membres han organitzat actes en memòria del navegant de l'«Oceanografia del tedi» a Barcelona, Vilafranca i Vilanova l'any 1964 i a Vilafranca el 1981, amb motiu del centenari del naixement del literat.

A més, l'entitat va assumir, a través d'un equip dedicat a recollir l'obra dispersa de l'autor, un paper destacat en l'intent d'editar les seves obres completes.⁽⁸⁾

CRÒNIQUES D'UN RETROBAMENT

Resultat directe d'aquestes estades a Vilanova i la Geltrú són els diversos articles que va escriure a partir del paisatge i dels suggeriments del lloc. Al diari «Arriba» van aparèixer durant 1945 i 1946 unes proses breus aplegades sota el títol genèric de *Crónicas de la ermita*.⁽⁹⁾

Es tracta d'un total de trenta-tres textos en els quals la mirada subjectiva converteix qualsevol petit esdeveniment en anècdota local que serveix com a pretext per encetar una reflexió de categories, la seva constant. És una prosa relaxada, que no amaga un home ja cansat, que intenta mirar, però, sorprès encara.

L'entorn vilanoví hi apareix de manera descontextualitzada i Ors hi situa personatges reals (cuidants i masovers) i d'altres que intuïm més imaginaris (com el curiós Bieló que li fa d'interlocutor).

Tot i que aquests articles requereixen un estudi específic, podem avançar que són proses atractives però pateixen a causa de l'idioma en

Tomba de la família d'Ors al cementiri de Vilafranca del Penedès.

qué són escrites. Mentre Ors es mou per territoris de la "nueva España" el barroquisme i l'esgrafiament d'un llenguatge altisonant és perfectament apte i eficient. Quan s'aproxima a la terra de naixement, aquell espanyol daurat i esculpit esdevé fatalment carregat o estrambòtic, allunyadíssim de la realitat que vol comunicar i totalment inadequat per a l'expressió de la idea i del sentiment íntim, que corre perill de quedar en una mera balada retòrica.

L'escriptor Joan Fuster és taxatiu quan sentència que "El que Eugeni d'Ors va escriure després en castellà o en francès ja no 'pertany' a la literatura catalana: i el que escriví fou molt i no gens menyspreable".⁽¹⁰⁾ Tot i que podem acceptar aquest criteri, ens cal considerar allò que Díaz-Plaja comenta aprofitant l'edició en volum de les *Cròniques de la ermita*. Apunta el crític que aquests treballs vénen a ser una "consciència del retorn" al país, a la Catalunya abandonada entre la tempesta política.⁽¹¹⁾ Són, doncs, peces catalanes en el fons, a desgrat de la forma que entorpeix el seu veritable sentit.

LA RECERCA DEL PAISATGE

Les estades del Xènius ancià a Sant Cristòfor, els escrits elaborats en aquest marc, els seus contactes catalans, tot plegat pot interpretar-se com un procés sentit i íntim de retorn d'aquell noucentista defenestrat a començaments dels anys 20. Retorn al paisatge que sempre havia portat dins i que a Vilanova va trobar, com bé enumera Joan Callejón Cabrera: "la blavor mediterrània, l'ermita, l'advocació de Sant Cristòfor, el veïnatge del far, la proximitat del Penedès, la seva pròpia terra catalana".⁽¹²⁾

L'entorn vilanoví, i concretament el seu reduït món de Sant Cristòfor, esdevé una representació simbòlica de la terra, la metàfora tardana de la seva Catalunya ordenada que ara s'imagina a l'abast, a petita escala. I aquesta escenografia natural permetrà al catedràtic de Ciència de la Cultura "arrelar catalanament dins la nostra vila", talment com ho diu justament Callejón Cabrera.⁽¹³⁾

Aquest arrelament vindrà oportunament acompanyat de noves edicions de *La Ben Plantada* i del *Glosari (1906-1911)*, el pròleg del qual escriu a Vilanova. Redactarà també *La verdadera historia de Lúdia de Cadaqués* que va editar Josep Janés i Olivé, amic personal d'Eugeni

d'Ors i habitual de la casa de Sant Cristòfor. Aquest volum veurà la llum amb caràcter pòstum.

L'any d'arribada a Vilanova i la Geltrú, el 1944, és per a Xènius molt significatiu. L'Ajuntament de Vilafranca del Penedès el nomenava, el 17 de setembre, fill adoptiu de la vila. Va ser com una mena de reconeixement per la intervenció decisiva que el reputat intel·lectual havia tingut en l'organització d'una exposició del pintor castellà Rafael Zabaleta, a la sala del Casal de la capital penedesenca. Aquell gest del consistori vilafranquí va satisfer Ors d'allò més, potser perquè significava un pas en aquell camí de retorn i d'identificació amb la geografia i la gent més propera.

El filòsof teòric dels àngels havia dedicat escrits a Vilafranca i va anar durant molts anys a la seva Festa Major, la diada de sant Fèlix. No és estrany que fos un enamorat de tot el Penedès. Els seus avis materns hi eren vinculats, en especial l'avi Josep Rovira i Alcover, que morí a Vilafranca.

La residència de Vilanova i la Geltrú, els honors de Vilafranca, les reedicions d'obres catalanes, van anar facilitant el seu accés al públic barceloní, recolzat per la represa, el 24 de març de 1943, de les seves col·laboracions a "La Vanguardia".

Però l'ordenat i pulcre escriptor és ja al crepuscle de la seva vida; no hi haurà temps per afermar la nova empresa. L'únic retorn possible a la terra serà ja la inhumació del seu cos cansat, quaranta-vuit hores després de la seva mort, al cementiri de Vilafranca del Penedès. Bé que ho deixà escrit Octavi Saltor: "Porque la radicación catalana de su sepulcro, y la de su mismo mensaje del Faro de San Cristóbal que esta Academia perpetúa, en lugares adscritos a la historia por la calidad de su egregio protagonista, fueron ejecución de una postrera voluntad, tan inmanente como expresa".⁽¹⁴⁾

Eugeni d'Ors va voler que enterressin les seves despulles a una vella tomba familiar d'aspecte romàntic on hi havia una sola i enigmàtica inscripció: "A Matilde". Sota els magnífics xiprers de la necròpolis vilafranquina, alguns dels qui li van donar el darrer adéu potser van recordar uns versos que el mestre havia escrit amb motiu de l'homenatge que aquella vila li havia ofert:

"La saba del terror de Vilafranca
m'empenyia a enfil·lar-me a d'altres cels
i a l'hora de florir l'última branca
tot d'un cop em floreixen les arrels".

NOTES

- (1) Aquesta versió la conta JOAN RIUS I VILA en el seu llibre titulat *El meu Josep Janés i Olivé*. Ajuntament de l'Hospitalet de Llobregat, 1976.
- (2) JARDÍ, ENRIC. *Eugenio d'Ors*. Aymà, S.A. Editora Barcelona, 1967.
- (3) BARQUET, NICOLÁS. *Eugenio d'Ors en su ermita de San Cristóbal*. Editorial Barna, S.A. Barcelona, 1956.
- (4) MESTRES, FRANCESC DE P. Entrevista publicada al setmanari "Tothom" amb el títol "Jaume Bertran, el ferrer de mar". 16 de novembre de 1984.
- (5) VALLÈS, JOAN. Article a "Diari de Vilanova" intitulat "L'Eugeni d'Ors que vaig conèixer". 8 d'octubre de 1981.
- (6) Citat a: CALLEJÓN CABRERA, JOAN "Balaguer, Mir, d'Ors: tres vilanovins 'adoptius' per conveniència i per vocació" dins de *Butlletí de la Biblioteca-Museu Balaguer*. Centre d'Estudis de la B-M Balaguer. Vilanova i la Geltrú, 1980.
- (7) DÍAZ-PLAJA, GUILLERMO. *Lo social en Eugenio d'Ors y otros estudios*. Ediciones del Cotal, S.A. Barcelona, 1982.
- (8) SOLER, MARC. Article al setmanari "El Món", intitulat "Els embolics d'una obra que no s'acaba d'editar mai". 30 d'abril de 1982.
- (9) D'ORS, EUGENIO. *Historia de las Esparragueras. Crónicas de la ermita*. Ediciones del Cotal, S.A. Barcelona, 1982.
- (10) FUSTER, JOAN. *Literatura Catalana Contemporània*. Curial Barcelona, 1985.
- (11) En el pròleg a l'edició de *Crónicas de la ermita*. Ediciones del Cotal, S.A. Barcelona, 1982.
- (12) CALLEJÓN CABRERA, JOAN. *op. cit.*
- (13) CALLEJÓN CABRERA, JOAN. *op. cit.*
- (14) SALTOR, OCTAVIO. "Aproximación barcelonesa a un cincuentenario de Xènius" a *Miscellanea Barcinonensis*. Aj. de Barcelona, 1962.